

דרכי החיזוק

ארבעה צריכים חיזוק (ברכות לב:) - שיתחזק אדם בהם תמיד בכל כחו (רש"י)

110

שיחה ממרן הגאון רבי גרשון אדלשטיין שליט"א • פרשת דברים - שבת חזון תשע"ג

היום, כך גם בתשעה באב מלבד דיני האבלות יש חיוב נוסף של עינוי כמו ביום כיפור, ולכן חייבים גם בעינויים שאבל אינו חייב בהם. ויש להבין מה הטעם בכל העינויים האלו, ומה המטרה בהם.

ובספר החינוך שם ביאר כי טעם העינויים הוא לשבור את התאוה הגשמית, והיינו כמו שכתב רבינו יונה בשערי תשובה (א, ל-לג) ששבירת התאוה הגשמית היא מעיקרי התשובה, והביא שם את הפסוק במשלי (ג, יט) "תאוה נהיה תערב לנפש", וביאר כי "נהיה" הוא מלשון שבירה וכמו שכתוב בדניאל (ח, כז) "נהיית ונחלית", היינו נשברתי ונעשיתי חולה, וכך גם "תאוה נהיה" - אדם ששובר את התאוה הגשמית ואינו מבקש הנאות העולם הזה, "תערב לנפש" - זה ערב ומועיל לנפש.

והיינו אדם שמתגבר על התאוה, לא מפני שהוא רוצה ואין לו, שזה לא נקרא שבירת התאוה הגשמית, ואדרבה התאוה מתחזקת יותר, אלא בזמן שיש לו אפשרות ומתחשק לו, ואף על פי כן הוא מתגבר ועושה נגד הטבע, זה נקרא שבירת התאוה הגשמית, שהוא מרגיל את עצמו להתגבר ולא להימשך אחר התאוה, וכמו גם במידת הכעס שיש תאוה לצעוק על מי שהוא כועס עליו, ומי שמתאפק ושותק ואינו צועק, הרי הוא שובר את מידת הכעס.

וכן התאוה של חוש הטעם, אם אדם מרגיל את עצמו שלא לחפש את הטעם הטוב, ולא לאהוב מה שטעים, זה נקרא שבירת התאוה הגשמית, וידוע שבעלי מוסר היו מחנכים את ילדיהם לשבירת התאוה, ומעשה שהיה באחד שהיה בן יחיד למשפחתו ולמד בישיבה מחוץ לעיר, ובכל פעם שהיה חוזר לביתו, הכינה לו אימו מאכל קבוע, תבשיל שלא היה מיוחד במינו כל כך, ולא שינתה אף פעם להכין תבשיל אחר, מפני שרצתה להרגילו שלא לאהוב את מה שטעים.

זהו ענין החמישה עינויים ביום כיפור, שהוא יום של סליחה וכפרה, והעינויים הם שבירת התאוה הגשמית, שעל ידי זה זוכים למחילת עוונות, שהרי אפילו ייסורים שבאים על האדם שלא ברצונו, הייסורים מכפרים וממקרים, וכל שכן אדם שמקבל על עצמו עינויים וצער הגוף שזוכה בזה למחילת עוונות, וכוונת העינויים היא לחזק את ההרגשה שהגוף אינו שווה כלום, אלא העיקר הוא הנשמה, שיש לה תענוגים נצחיים בעולם הבא, וגם בעולם הזה על ידי לימוד התורה.

* ואמנם זהו גם כן בתנאי שמקבל עליו באהבה את הייסורים וכמבואר בברכות דף ה' ע"א, וצריך לדעת שהייסורים באו עליו מחמת החטאים שיש לו, ולשמוח בייסורים שזוכה על ידם למחילת עוונות, ואפילו אם אינו יודע מה החטאים, צריך להבין שיש לו חטאים, ולברר מה הם החטאים, ולחזור בתשובה עליהם.

ולפעמים נחשב חטא מה שאדם אינו עושה מספיק בעבודת השם, וכמו שכתב רבינו יונה בשערי תשובה (ב, ט) "והנה אנשים צדיקים וישרים בלבבותם, שאגה להם כלביא תמיד במחשבותם, וינהמו על חטאיהם כנהמת ים, ועל אשר קצור קצרה ידם מעבודת השם, כי על זה יפגע גבר והרבה אשמה כמו על העבירות החמורות".

והיינו מפני שאין גבול ושיעור לחיוב העבודת, שהקב"ה אדון הכל ואנחנו עבדיו, והעבד חייב לעבוד את האדון בלי שום גבול, וכמו שמצינו בעבד כנעני שהאדון יכול לומר לו "עשה עימי ואיני זנך", והיינו שהעבד יחזר על הפתחים להשיג מזונותיו, ועם כל זה חייב לעבוד את האדון, ורבינו יונה כתב (שם א, טז) "ומי שהתבונן בגודל עבודת הבורא על יצוריו וכי אין קץ לרעת הממרה את פיו, כל אשר יוסיף בעבודה ובדרכי התשובה, הלא מצער היא והנה למעט בעינוי".

זכירת החורבן

אנחנו נמצאים בימי בין המצרים, וכבר התחיל חודש אב ועוד מעט שבת חזון, נתבונן במה ששייך לימים האלו, ומה זה מחייב אותנו.

הנה באמת גם בכל השנה יש ענין להתאבל ולהצטער על חורבן בית המקדש, וכגון מה שהביא המשנה ברורה (א, יא) בשם השל"ה שבכל סעודה יש לומר פרק על נהרות בבל, כדי שלא לשכוח את החורבן, ומזכירים שם ישבנו גם בכינו גוי, ואילו בשבת ויום טוב ובימים שאין אומרים תחנון, אסור להצטער כל כך, אלא אומרים שיר המעלות בשם השם את שיבת ציון גוי' אז יימלא שחוק פינו גוי'.

ואמרו חז"ל (ברכות לא, א) "אסור לאדם שימלא שחוק פיו בעולם הזה שנאמר אז ימלא שחוק פינו ולשונו רינה אימתי בזמן שיאמרו בגויים הגדיל השם לעשות עם אלה", והיינו שצריכים לזכור את החורבן גם במשך כל השנה, ומי שצוחק בפה מלא הרי הוא מסיח דעתו מן החורבן, ואמנם אפשר לחייך, אבל לא למלא שחוק פיו.

ומלבד זאת אם אדם צוחק בקול רם, הרי זה כמו שכתוב (קהלת ז, ו) "כי כקול הסירים תחת הסיר כן שחוק הכסיל", והיינו שצחוק כזה הוא צחוק הכסיל, ואינו מתאים למי שהוא בר דעת.

והמסילת ישירים בסוף פרק י"ט הביא מה שכתב בתנא דבי אליהו, "יוכן כל חכם וחכם מישראל שיש בו דברי תורה לאמיתו ומתאנח על כבודו של הקב"ה ועל כבודו של ישראל כל ימיו ומחמד ומתאוה ומצפה על כבוד ירושלים ועל בית המקדש ועל הישועה שתצמיח בקרוב בימינו ועל כינוס גלויות - מיד שורה רוח הקודש בקרבנו", והיינו שאם אדם מצטער במשך השנה על החורבן, ובלב איכפת לו תמיד על הגלות ועל החורבן ועל חילול השם שיש בעולם, זוכה למדרגה גדולה מאד.

ומלבד החיוב להצטער על החורבן יש גם חיוב לתקן את המעשים שגרמו לחורבן, ויש בידינו לקצר את הגלות ולקרב את ביאת המשיח, כמו שאמרו חז"ל (סנהדרין צח, א) אני השם בעיתה אחישנה - זכו אחישנה, לא זכו בעיתה, [נמסדר התפילה נראה שבניין ירושלים יהיה לפני ביאת המשיח, שמבקשים קודם ולירושלים עירך ברחמים תשוב, ורק אחר כך את צמח דוד, וכן בברכות ההפטרה בשבת מזכירים קודם רחם על ציון כי היא בית חיינו, ורק אחר כך מבקשים שמחנו באליהו הנביא עבדך ובמלכות בית דוד משיחך].

וכבר הזכרנו כי הדרך לקרב את הגאולה היא על ידי תיקון המידות שגרמו את החורבן, וכמו שאמרו (ברכות ו, ב) כל המשמח חתן וכלה כאילו בנה אחת מחורבותיה של ירושלים, וביארנו בזה שאין הכוונה דווקא משמח חתן וכלה אלא כל מי שמתנהג במידות טובות, ואמרו משמח חתן וכלה שהוא דוגמא למידות טובות ולאהבת הבריות וכמו שכתב הרמב"ם (הלכות אבל יד, א) שמקיימים בזה מצות ואהבת לרעך כמוך, והרי זה תיקון המידות הרעות שגרמו את החורבן, לכן זה נחשב כאילו בנה אחת מחורבות ירושלים.

חמישה עינויים - שבירת התאוה

והנה בתשעה באב יש חיוב של חמישה עינויים, וכן ביום הכיפורים חייבים בחמישה עינויים, וידוע מה שהוכיח המנחת חינוך (מצוה שיי"ג) שחיוב העינויים בתשעה באב אינו רק מצד דיני האבלות, אלא יש בו גם חיוב של "עינויי" כמו ביום הכיפורים, והיינו כמו ביום כיפור שהוא יום של שמחה ואין בו אבלות, ומכל מקום יש בו חיוב של עינוי מצד דיני

והתענוג של לימוד התורה הוא תענוג גדול כל כך שמשיכה את כל הצער והקשיים, וכמו ששינו בפרקי אבות (ו, ד) פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה וכו' ובתורה אתה עמל, ואם אתה עושה כן אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא, והיינו שאפילו אם יש לאדם כל כך הרבה מיני צער וקשיים, אם הוא עמל בתורה, הוא מאושר בעולם הזה, מפני שלימוד התורה משיכה את כל הקשיים.

וכפי שזכרנו מלפני שנים רבות שהיו בעלי בתים ברמת השרון שגידלו פרדסים, והיו שולחים תפוזים לחוף לארץ ומכרו אותם ברווח לפרנסתם, ובתקופה אחת ירדו הרווחים באופן ניכר, ורבים היו מוטרדים ודואגים על פרנסתם, ואחד מהם אמר כי במשך היום הוא מיצר ודואג על פרנסתו, אבל בשעה שהוא שומע שיעור בגמרא, זהו הזמן המאושר ביותר עבורו, שהוא מרוכז בתורה ושוכח מכל הקשיים.

ויש דרגות יותר מזה, שאדם מרותק לתורה עד שאינו מרגיש במה שנעשה סביבו, וכמו שאמרו (שבת פח, א) על רבא שבשעת לימודו מעך את אצבעו וירד דם ולא הרגיש בזה מרוב שהיה שקוע בתורה, והרב מפוניבז' דיבר פעם בלימוד עם הגר"א מטלו ובתוך כדי דיבור נקע את אגודלו ולא חש בכלום, וידוע על כמה מגדולי ישראל, הבית הלוי, וכן החזון איש, שהיו צריכים לעבור ניתוחים, ואמרו שלא לעשות הרדמה, אלא התעמקו בדברי תורה, ולא הרגישו כלל את הכאב.

[ומסופר גם על צדיקים מגדולי החסידים שבשעת הניתוח חיברו ניגונים של דבקות, ומרוב שהיו דבוקים באהבת השם לא הרגישו שום כאב, ומצינו דרגה כזאת בתפילה שכתב השולחן ערוך (הלכות תפילה צח, א) כי חסידים הראשונים היו מגיעים בתפילתם עד להתפשטות הגשמיות וקרוב למעלת הנבואה, והיינו שלא הרגישו בכלל שיש להם גוף, ומסופר על החזון איש שפעם באו אליו בענין של פיקוח נפש, והיה באמצע להתפלל שמונה עשרה, וניסו לדבר אליו כמה פעמים ולא שמע, מפני שהיה מרוכז עם כל החושים בתפילה].

ונראה כי כמו ביום כיפור שכוונת העינויים היא לשבור את התאוה הגשמית, כך גם בתשעה באב שיש בו חוב עינוי כמו ביום כיפור וכמו שכתב המנחת חינוך, הטעם בזה כדי לשבור ולהכניע את התאוה הגשמית, מפני שימים אלו הם ימי תשובה, שצריכים לתקן את חטא החורבן, כדי שייבנה בית המקדש במהרה בימינו, ולזה צריכים להתעלות במדרגה על ידי שבירת התאוה הגשמית.

והיינו מפני שחטא החורבן היה מחמת ירידה בדרגה, שהציבור היו במדרגה נמוכה ולא היו ראויים לקדושת בית המקדש, וכפי שמבואר בכל פסוקי הנביאים שהעוונות גרמו את החורבן, וכן אנו חוזרים ואומרים כמה פעמים בתפילת והוא רחום [ודודי הקדוש הרב ר' ברוך זצ"ל העיר מדוע תפילת אבינו מלכנו אומרים ברגש גדול, ואילו תפילת והוא רחום שכתוב שם הרבה יותר אין אומרים כל כך בהתרגשות, והטעם לזה מפני שרגילים לאומרה בכל שני וחמישי, ולכן לא מתרגשים כל כך], וכדי לתקן את חטא החורבן צריכים להתעלות בדרגה.

ובתפילה אנו מבקשים "ולירושלים עירך ברחמים תשוב", וצריכים להרגיש מה שמבקשים, ולצפות לזה, וכמו שאמרו חז"ל שבשעת הדין שואלים לאדם ציפית לישועה, וכן בייג עיקרים אנו אומרים אחכה לו בכל יום שיבוא. יש כאלה שמפחדים שיבוא המשיח, מפני שהם במדרגה נמוכה מאד, ומפחדים איזה בושה וחרפה תהיה להם, אבל באמת זו טעות, כי כשיבוא המשיח כתוב (יואל ג, א) "והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר", וגם הם יקבלו השפעה ויחזרו בתשובה.

והנה הדברים שהזכרנו, שבירת התאוה הגשמית וציפייה לישועה, אלו מדרגות גבוהות, ולא ננקל זוכים לזה. אבל יש גם דברים פשוטים וקלים שאנחנו חייבים בהם, תורה, עבודה וגמילות חסדים, וצריכים להתחזק בדבקות בתורה, שהראש יהיה תפוס בתורה כמה שיותר זמן עם כל ריכוז המחשבה ובלי היסח הדעת, וכן להתחזק בעבודה, היינו תפילה, ולהתבונן בפירוש המילים, ויכולים להתבונן בזה גם בשעה שאוכלים, או כשהולכים בדרך, שיש בזה הרבה ענייני אמונה, והדבר השלישי מידות טובות, שבה מתקנים את חטא החורבן.

ובפרט עכשיו לפני בין הזמנים, ידוע שיש כאלה שהתעייפו ממה שלמדו במשך הזמן, ומרגישים שצריכים להשתחרר קצת, אבל יש להיזהר שלא תהיה חיי פריקת עול תורה, ואמרו חז"ל (אבות ג, ה) כל המקבל עליו עול תורה מעבירין ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ, וכל הפרק ממנו עול תורה נותנים עליו עול מלכות ועול דרך ארץ, וכל אחד צריך להיזהר שלא יהיה ח"ו פורק עול תורה בבין הזמנים, ואפילו אם יש זמן שמוכרח לנוח קצת ואינו יכול ללמוד, צריך שעול תורה יהיה עליו, ולחכות לרגע שיוכל לחזור לתלמודו.

ויש לנוח בבין הזמנים כמה שצריכים בשביל שמירת הבריאות, אבל לא יותר מן הצורך, ואמנם אי אפשר לצמצם בזה, ואין להחמיר יותר מדי, אבל כל זמן שאין חשש של נזק לבריאות יש חוב להמשיך לעסוק בתורה, וככל שאדם יותר דבוק בתורה הרי הוא יותר מאושר, שהתורה נותנת חיים מאושרים, וכמאמרם "אשריך בעולם הזה", ואפילו בזמן שיש צער וקשיים, פת במלח ומים במשורה, מי שדבוק בתורה אינו מרגיש את הקשיים, אלא חי חיים מאושרים, שהתורה נותנת את התענוג האמיתי, מעין העולם הבא.

שבת - יום מנוחה וקדושה

והנה יש עוד דבר שהוא מעין העולם הבא, והוא מה שאמרו (ברכות נו, ב) שבת מעין העולם הבא, וידוע שבשבת זוכים לנשמה יתירה, ומו"ר הגה"צ ר"א דסלר זצ"ל בספרו מכתב מאליהו (ח"א עמ' 72) הביא בשם רבו שאפשר להרגיש את הנשמה היתירה בשבת.

וענין הנשמה היתירה מפני ששבת הוא יום מנוחה וקדושה, וקדושת השבת משפיעה תוספת קדושה בנשמה, ומשפיעה הרגשה של מנוחה בשבת, אבל מי שראשו מונח בשבת בדאגות וטרדות העולם הזה אינו מרגיש את קדושת השבת, ואמנם יש בני אדם שקשה להם להסיח דעת מכל הקשיים שיש להם, אבל צריכים לדעת שאין שום רווח מהדאגות, ולא ירוויחו כלום ממה שהיה טרודים בזה.

ואמרו במכילתא (פרשת יתרו) כשתבוא שבת יהא בעיניך כאילו כל מלאכתך עשויה, והיינו למשל אדם שיש לו משפט, ואינו יודע מה שיגזור עליו השופט, אם קנס כספי גדול מאד, או מאסר של כמה שנים, צריך בשבת להסיח דעתו מכל הדאגות, כך הוא החוב, וכפי הנראה ששייך לקיים את זה, ומסופר על אחד מן הגדולים שבשבת נפטר לו בן שהיה תלמיד חכם חשוב מאד, וכל השבת התאפק שלא לבכות, ולא ראו על פניו שום דבר, ורק לאחר השבת פרץ בבכי בצער גדול. השי"ת יעזרו שלא נצטרך לעמוד בניסיונות כאלה.

יש הרבה עניינים שצריכים חיזוק, ובגמרא ברכות (לב, ב) אמרו ארבעה צריכים חיזוק ואלו הן תורה ומעשים טובים תפילה ודרך ארץ, ופירש"י שיתחזק אדם בהם תמיד ובכל כוחו, ובפרט עכשיו בימי בין המצרים, שהם ימים של תשובה, צריכים לחזור בתשובה ולתקן את חטא החורבן, ויש להתחזק בכל הדברים הצריכים חיזוק, בתורה בעבודה ובגמילות חסדים שהם שלושת עמודי העולם.

יהי רצון שנוזכה לסייעתא דשמיא שנוכל לקיים את כל הדברים האלה, ונוזכה לבניין בית המקדש ולגאולה שלמה במהרה בימינו!

לעילוי נשמת
הרב ר' משה ב"ר נחמיה הכהן פורטמן זצ"ל
שהיה ש"צ בימים נוראים בישיבת פוניבז'
וזכותו רב בכל מוסדותיה
נלב"ע ה' מנחם אב תשס"ט
ביום עקידת ק"ק קלם - ה' מנחם אב תש"א
תנצב"ה